

روش‌شناسی فلسفه‌ی تعلیم و تربیت
زیرنظر و به‌ویراستاری دکتر مرتضی خسرونژاد

کتاب اول

هم‌اندیشی

روش پرورش مهارت‌های تفکر

فیلیپ کم

مترجم

مریم خسرونژاد

این کتاب ترجمه‌ای است از:

Thinking Together

Philip Cam

سرشناسه:	کم، فیلیپ	Cam, Philip
عنوان و نام پدیدآور:	هم‌اندیشی: روش پرورش مهارت‌های تفکر / فیلیپ کم؛ مترجم مریم خسرونژاد؛ ویراستار طاهره آدینه‌پور	
مشخصات ناشر:	تهران: نشر قطره، ۱۳۹۱	
مشخصات ظاهری:	۲۱۰ ص.؛ مصور	
فروست:	سلسله انتشارات - ۱۵۲۹، فلسفه و عرفان - ۱۵	
شابک:	۹۷۸-۶۰۰-۱۱۹-۵۶۴-۸	
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیا	
یادداشت:	عنوان اصلی: <i>Thinking Together: Philosophical Inquiry for the Classroom</i> , 1995	
یادداشت:	کتاب حاضر نخستین بار تحت عنوان «با هم فکر کردن: کتدو کاهای فلسفی برای کلاس» با ترجمه‌ی مؤگان رشتچی، فرزانه شهرناش توسط شهرناش در سال ۱۳۸۹ منتشر شده است.	
یادداشت:	واژه‌نامه	
یادداشت:	نمایه	
عنوان دیگر:	کاوش‌گری فلسفی در کلاس درس	
عنوان دیگر:	با هم فکر کردن: کتدو کاهای فلسفی برای کلاس	
موضوع:	اندیشه و تفکر - راهنمای آموزشی (ابتدایی)	
موضوع:	استدلال - راهنمای آموزشی (ابتدایی)	
موضوع:	تربیت اخلاقی	
موضوع:	فلسفه - راهنمای آموزشی (ابتدایی)	
شناسه‌ی افزوده:	خسرونژاد، مریم، ۱۳۴۴ - ، مترجم	
شناسه‌ی افزوده:	آدینه‌پور، طاهره، ۱۳۴۰ - ، ویراستار	
شناسه‌ی افزوده:	خسرونژاد، مرتضی، ۱۳۳۳ - ، ناظر، ویراستار	
رده‌بندی کنگره:	۱۳۹۱ ب ۲ ک ۸ / ۱۵۹۳ - LB ۳	
رده‌بندی دیویی:	۳۷۰/۱۵۲	
شماره‌ی کتابشناسی ملی:	۲۷۲۷۶۸۸	

ISBN: 978-600-119-564-8

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۹-۵۶۴-۸

نشر قطره

هم‌اندیشی

فیلیپ کم

مترجم: مریم خسرونژاد

ناظر: شهرام اقبال‌زاده

ویراستار: طاهره آدینه‌پور

طراح جلد: ساعد مشکی

چاپ اول: ۱۳۹۲

چاپ: دیجیتال نقش

تیراژ: ۴۰۰ نسخه

بها: ۷۵۰۰ تومان

تمام حقوق برای ناشر محفوظ است.
تکثیر تمام یا بخشی از این کتاب به هر شکلی
(به صورت صوتی، تصویری، الکترونیک و...)
منوط به اجازه‌ی کتبی ناشر است.

خیابان فاطمی، خیابان ششم، کوچه‌ی خجسته شرقی، پلاک ۱۰

دورنگار: ۸۸ ۹۶ ۸۹ ۹۶

۸۸ ۹۷ ۳۳ ۵۱-۳

صندوق پستی: ۱۴۱۵۵-۵۱۶۵

www.nashreghatreh.com

info@nashreghatreh.com

nashr.ghatreh@yahoo.com

Printed in the Islamic Republic of Iran

فهرست

۷	پیش درآمد.....
۱۱	درآمد.....
۱۵	بخش اول: دعوت به کاوش گری.....
۱۷	فصل اول: یادگیری تفکر.....
۳۰	فصل دوم: کاوش گری فلسفی به مثابه فعالیتی تربیتی.....
۴۱	بخش دوم: وظیفه های آموزگار.....
۴۳	فصل سوم: انتخاب مواد داستانی.....
۶۳	فصل چهارم: بنانهادن کاوش گری جمعی.....
۱۰۱	فصل پنجم: آماد سازی طرح بحث ها و دیگر کمک کارها.....
۱۱۵	بخش سوم: ابزارهای تفکر.....
۱۱۷	فصل ششم: ابزارهای مفهومی.....
۱۵۵	فصل هفتم: ابزارهای استدلال.....
۱۸۱	پیوست: راهنمای ارزش یابی.....
۱۸۷	واژه نامه ی فارسی به انگلیسی.....
۱۹۹	نام نامه.....
۲۰۷	منبع ها.....

پیش درآمد

شاید هنوز یک دهه هم از زمانی نمی‌گذرد که در دوره‌های کارشناسی ارشد و دکترای فلسفه‌ی تعلیم و تربیت دانش‌گاه‌های ایران، درس روش تحقیق با روی کرد کمی تدریس می‌شد. این درس البته با دو واحد درس آمار نیز همراه بود. ارائه‌کنندگان درس تحقیق در دانش‌کده‌های علوم تربیتی و روان‌شناسی، تحقیق و آمار را به دانش‌جویان رشته‌ی فلسفه‌ی تعلیم و تربیت درست به همان سبک و سیاقی درس می‌دادند که به دانش‌جویان روان‌شناسی تربیتی و بالینی و کودکان استثنایی. در آن زمان نه تنها هرگز سخنی از روش‌های فلسفه‌ی تعلیم و تربیت در میان نبود بلکه با روش‌های تحقیق کیفی نیز با بی‌مهری بسیار برخورد می‌شد و روش تحقیق تنها به معنای کمی آن مورد بحث و گفت‌وگو قرار می‌گرفت. البته شاید سخن‌نگفتن از روش‌های فلسفه‌ی تعلیم و تربیت در آن زمان منطقی به نظر رسد، چون در غرب نیز که زادگاه روش‌های تحقیق به معنای امروزی آن است هنوز روش‌های فلسفه‌ی تعلیم و تربیت به گونه‌ای منسجم مورد بررسی و کاوش قرار نگرفته بود. نخستین کتابی

که به شکل مستقیم نام «روش‌ها در فلسفه‌ی تعلیم و تربیت» را برخورد دارد در سال ۲۰۰۱ به بازار عرضه شده و بنابراین میدان‌دادن به بحث‌هایی از این دست از سوی کمی‌گرایان دانش‌گاهی کشور شاید طبیعی جلوه کند اما روش برخورد با پارادایم کیفی پژوهش چیزی نبود که با دلیل‌هایی از این دست توجیه پذیر باشد. در آن زمان چندین دهه از شکل‌گیری و رونق و به‌کرسی‌نشستن این پارادایم در دانش‌گاه‌های غرب می‌گذشت و نه تنها آثار نظری برجسته‌ای در این زمینه منتشر شده بود بلکه پژوهش‌های مؤثر و چشم‌گیر بسیاری نیز در این قلمرو انجام گرفته و انتشار یافته بود.

به هر حال با وجود مقاومت‌ها و سرسختی‌های اربابان کرسی‌های تحقیق کمی در دانش‌گاه‌های ایران، در آغاز دهه‌ی ۸۰ در برخی از بخش‌های فلسفه‌ی تعلیم و تربیت کشور، درس روش تحقیق کیفی در دوره‌های تحصیلات تکلیفی رسماً به‌کرسی‌نشست^۱ و اینک پس از یک دهه تلاش و تجربه، سرانجام درس «روش‌های پژوهش در فلسفه‌ی تعلیم و تربیت» نیز در برخی از دانش‌گاه‌ها در دوره‌ی دکترای فلسفه‌ی تعلیم و تربیت رسماً تعریف شده و تدریس می‌شود.^۲ پیدایش، رشد و جای‌گیری پارادایم‌های نوین، بنابر ضرورت‌های برخاسته از ماهیت همیشه در تکاپوی ابژه و پویایی و جسارت‌گریزناپذیر ذهن انسان (سوژه) است که به‌تحقق می‌پیوندد و بنابراین از خواست ما ناخواست طرف‌داران پارادایم‌های کهن بیرون است.

اما اینک که این پیش‌رفت بزرگ تحقق‌یافته، خرب است که به‌یادسپرده‌شود که روش‌های تحقیق، نسبت به فرایند تلاش برای

۱. از سال ۱۳۸۰ درس روش‌های تحقیق کیفی به دانشجویان کارشناسی ارشد تاریخ و فلسفه‌ی تعلیم و تربیت دانشگاه شیراز تدریس می‌شود.

۲. از سال ۱۳۸۸ درس روش تحقیق در فلسفه‌ی تعلیم و تربیت در دانشگاه شیراز برای دانشجویان دکترای تاریخ و فلسفه‌ی تعلیم و تربیت تعریف و ارائه شده است.

شناخت حقیقت، در مقام فراشناخت عمل می‌کنند و از این‌رو تا در کار ظهورند، پویا و پرتکاپو ره می‌پیمایند اما همین‌که برکرسی اقتدار تکیه زدند تمایل به ایستایی نشان می‌دهند و هم‌چون راه‌زنان حقیقت عمل می‌کنند. پوشیده می‌آیند و غافل‌گیرانه راه بر شناخت می‌بندند. در واقع این‌گونه به نظر می‌رسد که هر شناخت به محض فرابالیدن به فراشناخت، به ضد خود بدل می‌شود یا اگر با احتیاط پیش‌تر بگویم این آمادگی راه، آمادگی بدل‌شدن به ضد خویش راه، خویش‌زدایی راه، به محض پیدایی، با خود به هستی می‌آورد. از این‌رو شاید راه بر این ادعا بازباشد که فراشناخت به محض تولد، چیزی بیش از شناخت نیست و از این‌رو باید در همان لحظه خود راه را بر تولد فراشناختی برتر بگشاید و هشیارانه در این مسیر پیش‌رود. پس با پیدایش روش‌های تحقیق در فلسفه‌ی تعلیم و تربیت خطری در کمین این فلسفه و به تبع آن، فلسفه در معنایی کلی است. حیثیت و قداست فلسفه به بریایی آن است. فلسفه چنان با خلاقیت درآمیخته که بی‌آن تصورپذیر نیست. روش تحقیق نیز بر این مبنا هم‌چون هر مفهوم دیگر فرایند است.

روش‌های فلسفه‌ی تعلیم و تربیت در غرب نیز هنوز راه پرفرازونشیبی را برای رسیدن کامل به اقتدار پیش‌رو دارند. پس هرچند هشدار یادشده می‌تواند مطرح‌باشد اما برای دوره‌های تحصیلات تکمیلی فلسفه‌ی تعلیم و تربیت ایران آن‌چه بیش از همه اهمیت دارد هموار کردن راه پیش‌رفت برای حرکتی است که در دهه‌ی اخیر شتاب گرفته. پیش‌نهاده‌های پژوهش دانش‌جویان این دوره، هنوز پشت درهای بسته‌ی جلسه‌های شوراهای تحصیلات تکمیلی، در انتظار تصویب، معطل می‌مانند و اربابان کرسی‌های تحقیق کمی، که هم‌چنان کمابیش عنان این جلسه‌ها را در دست دارند، با پیش‌فرض‌های ثابت‌پنداشته‌ی پارادایم مورد پذیرش خویش به نقد این پیش‌نهاده‌ها می‌پردازند. انتشار

کتاب‌های درسی دانش‌گاهی در زمینه‌ی مورد گفت‌وگو یکی از راه‌های از حاشیه به مرکز آوردن این قلم‌رو از معرفت در حوزه‌ی علوم تربیتی است. مجموعه‌ی حاضر با توجه به این ضرورت تهیه و ارائه شده است.^۱

از مدیر نشر قطره آقای بهرام فیاضی و کارشناس طرح، آقای شهرام اقبال‌زاده سپاس‌گزارم که پیش‌نهاد انتشار این مجموعه را به گرمی پذیرفتند و با شکیبایی در این راه گام نهادند.

مرتضی خسرونژاد

بهار ۱۳۹۱، دانش‌گاه شیراز

۱. کتاب‌های این مجموعه از این قرارند:

Thinking Together, Philosophical Inquiry for the classroom, P. Cam, Au: Hale and Iremonger, 1998.

Methods in Philosophy of Education, F. Heyting D. Lenzen and J. White, London and New York: Routledge, 2001.

What Do Philosophers of Education Do (And How Do They Do it). C. Ruitenberg, uk: Wiley-Blackwell, 2010.

درآمد

«گنجاندن کلاس‌هایی برای اندیشیدن، در برنامه‌ی درسی مدرسه‌ها، امری عالی است، اما جدول زمان‌بندی کلاس‌ها بسیار شلوغ است»، این شکوهی آشنا برای من عجیب است. معنای این سخن ظاهراً آن است که تدریس اندیشیدن، هم‌چون تدریس نمایش‌نامه و زبان خارجی است و باید مانند این درس‌ها به برنامه افزوده شود. آموزش اندیشیدن به کودکان - هر معنایی که داشته باشد - نمی‌تواند حوزه‌ای جدید باشد که باید در برنامه‌ی درسی گنجانده شود. اگر هم‌کاری پیش‌نهاد کنند که روزه‌ای چهارشنبه قبل از ناهار زمان خوبی برای کمی اندیشیدن است شما چه می‌گویید؟ آیا این سخن گونه‌ای شوخی کنایه‌آمیز به نظر نمی‌رسد؟ همان‌طور که از این اظهارها برمی‌آید، اندیشیدن، موضوعی خاص یا فعالیتی اضافه بر فعالیت‌های دیگر نیست، بلکه به نحوه‌ی نگرش ما نسبت به موضوع یا یک مبحث، و یا شرکت در یک فعالیت مربوط می‌شود. این سخن در همه‌ی زمینه‌های برنامه‌های موجود درسی

مصدق دارد. ما از کودکان می‌خواهیم تا با روشی هوش‌مندانه و بارور به یادگیری بپردازند. ما نمی‌خواهیم رفتاری ناهوشمندانه و بی‌حاصل را در دانش‌آموزان خود ببینیم. هم‌چنین نمی‌خواهیم شاهد رفتاری بدون تأمل و بی‌ملاحظه باشیم. این دو مجموعه مسئله به هم مرتبط‌اند.

با چنین اظهاری، می‌خواهم از این امر دفاع‌کنم که فلسفه وسیله‌ای است برای محوریت‌بخشیدن به تفکر در کل برنامه‌ی آموزش ابتدایی. این پیش‌نهاد ممکن است مانند اضافه‌کردن برنامه‌ای به جدول زمان‌بندی کلاس‌ها به نظر برسد. هم‌چنین این امکان وجود دارد که تصور نادرستی از آن برداشت شود، زیرا پیش‌نهاد می‌دهد که اندیشیدن، ممکن است به راحتی زمان ویژه‌ای برای خود در روزهای مدرسه داشته‌باشد. من می‌پذیرم که حقیقتی در این استنباط وجود دارد. اما بیایید هراتر از این برویم.

فلسفه از دو نظر اساسی با دیگر موضوع‌های درسی تفاوت دارد. اول، با وجود این‌که این حقیقت در نظام آموزشی ما نادیده گرفته شده است، پرسش‌ها و مسئله‌های فلسفی می‌توانند ما را به ژرفای موضوع‌های درسی دیگر هدایت کنند. این پرسش‌ها و مسئله‌ها ما را مجبور می‌کنند که واقعاً در مورد این موضوع‌ها فکر کنیم. دوم این‌که فلسفه به طور خاص با خوب‌اندیشیدن در ارتباط است. رویه‌های آن عمل‌های عقلانی مؤثری هستند و ابزارهای آن وسیله‌ای برای رسیدن به این هدف به‌شمار می‌آیند. امیدوارم در این کتاب بتوانم توضیح‌دهم که این دو ویژگی، فلسفه را در موقعیتی یک‌تا قرار می‌دهند که می‌تواند به کودکان کمک کند تا به اندیش‌مندانی مؤثرتر بدل شوند. به جز این، چیزی که من از آن دفاع می‌کنم این نیست که فلسفه به عنوان موضوعی خاص در برنامه‌ی درسی گنجانده شود بلکه آن را نگرشی به آنچه آموزگاران تاکنون در حوزه‌های آموزشی انجام داده‌اند، می‌دانم. کاوش فلسفی چیزی است که

می‌توان آن را در برنامه‌ی سوادآموزی، رشد فردی، علوم اجتماعی، علوم طبیعی، فن‌آوری و موردهایی از این دست تنید.

موضوع محوری کتاب حاضر این است که می‌توانیم با تشویق کودکان به کاوش‌گری و استدلال گروهی به هنگام پرداختن به مسئله‌های مهم، خوب‌اندیشیدن در کلاس را به طور سودمندی پرورش دهیم. یک دلیل برای چنین تشویقی آن است که بیش‌تر تفکری که در زندگی می‌کنیم، مستلزم استدلال کردن با دیگران است؛ با کسانی هم چون اعضای خانواده، دوستان و کسانی که با آن‌ها کار می‌کنیم. دلیل دیگر، همان‌طور که توضیح خواهیم داد این است که، بیش‌تر از راه درونی‌سازی عمل‌های اجتماعی است که عادت‌های تفکر فرد شکل می‌گیرند. به همین دلیل است که باید عمل‌های اجتماعی مناسب بیش‌تری را در سال‌های تأثیرگذار زندگی ایجاد کنیم.

بنابراین تجربه‌ی یادگیری اصلی که مورد توجه من است بحث کلاسی است. در این روش به مهارت‌ها و زمینه‌های هم‌اندیشی توجه می‌شود. به علاوه، تمایل به ویژگی‌هایی بایه‌ای مانند پرسش‌گری، استدلال، توجه به مطلب اصلی، بی‌طرف بودن، گوش دادن به نقطه‌نظرهای جای‌گزین و بررسی نظرهای مخالف نیز در چنین فرایندی شکل می‌گیرد. هم‌چنین در این تجربه، رشد مفهوم‌ها در ذهن کودکان و پرورش درک ژرف‌تر موضوع‌ها و عقیده‌ها مورد توجه قرار می‌گیرد. کوشیده‌ام توصیه‌هایی عملی درباره‌ی هدایت چنین برنامه‌ای به آموزگاران ارائه کنم و نشان دهم که چگونه این توصیه‌ها می‌توانند در همان سال که مفهوم‌های آنان را غنی‌تر و درکشان را ژرف‌تر می‌سازند مهارت‌ها و منش تفکرشان را رشد دهند.

تمرکز اصلی دیگر هم‌اندیشی بر استفاده از داستان است. هرچند آموزگار، توانایی آن را دارد که وسیله‌های بسیار دیگری را برای

برانگیختن تخیل فلسفی کودکان پیدا کند، ادبیات کودک به طور ویژه منبعی غنی برای موضوع‌های فلسفی است. با انتخاب داستانی مناسب برای بحث کلاسی، آموزگار خواهد توانست محرکی مؤثر برای کاوش فلسفی در موضوع‌های گوناگون فراهم کند. در این صورت می‌توان از پاسخ‌های کودکان برای برانگیختن کشف مفهومی‌ها و استدلال و جست‌وجوی معنی که محور فلسفه است بهره برد. من بهره‌گیری از داستان‌ها را مورد بحث قرار داده‌ام. دو فصل کتاب حاضر به طور ویژه به انتخاب داستان و طراحی بحث پیرامون آن پرداخته‌است.

در سال‌های اخیر، از بررسی این نظرها با آموزگاران و کودکان در استرالیا و کشورهای دیگر و نیز از درک امکان‌های آنان در ابداع مواد درسی برای مدرسه‌های ابتدایی، لذت بسیار برده‌ام. باید بگویم که من سهم اندکی در ارائه‌ی اصل‌ها و رویه‌های توصیه‌شده در این کتاب دارم، زیرا آن‌ها را مدیون دیگرانم. کارهای پیش‌گامانی چون متیو لیپمن و آن‌مارگرت شارپ باید به طور ویژه قدردانی شوند. هم‌چنین مدیون افراد بی‌شماری هستم که نمی‌توانم از همه‌ی آن‌ها یاد کنم. کسانی که شانس آشنایی با آن‌ها را در جامعه‌ی به واقع بین‌المللی، که الهام‌بخش آن بوده‌اند، داشته‌ام. هم‌چنین مایلم احترام و قدردانی خود را نسبت به جرمی استیل و ویوین نیکل هتن و سایر اعضای کمیته‌ی انتشارات PETA که نظرهای ارزش‌مندی را درباره‌ی دست‌نوشته‌هایم ارائه دادند ابراز کنم.